

TRANSPLANTOLOQ: SAĞLAM DONOR TAPMAQ ÇOX ÇƏTİNDİR, BİR XƏSTƏ ÜÇÜN 15-Ə YAXIN DONOR ARAŞDIRDIQ...

DÜŞMƏNİ PİYLƏNMƏ OLAN ORQAN

Transplantoloq Nuru Bayramov: “Əgər qan qrupları da uyğundursa, xəstə üçün ən uyğun donor anadır. Ananın orqanını övladlar daha rahat qəbul edir. Əməliyyatdan sonra immun sistemi üçün verdiyimiz dərmanları da həmin şəxslərə az təyin edirik”.

İnsanlar əsəbiləşəndə ürəkləri, ağır yemək yeyəndə mədələri haqqında düşünlər. Amma qaraciyər gündəlik həyatımızda çox da diqqət ayırdığımız orqanlardan deyil. Qaraciyər, bu orqanda problemin yaranma səbəbləri, transplantasiya haqqında Tibb Universitetinin birinci cərrahiyə xəstəlikləri kafedrasının müdiri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor, transplantoloq Nuru Bayramovla söhbətlaşdıq.

Tibbi cəhətdən yaşanda, qaraciyər necə bir orqandır?

● Qaraciyər vücudda ən böyük orqanlardan biri və birincisidir. Qaraciyərin böyük hissəsi qarında yuxarı hissədə - sağ qabırğaaltı nahiyədə yerləşir. Az bir hissəsi isə sol tərəfə keçir. Çox güclü bir orqandır.

Bəs necə olur ki, güclü orqanda problem yaranır?

● İnsanlardan asılı olan və olmayan səbəblər var. Asılı olan səbəblər üzərində duruq. Birincisi, piylənmədir. Köklüyün zədələdiyi birinci orqan qaraciyərdir. Qaraciyər yağlanmış bu gün çox yayılmış xəstəlikdir. Ona görə qidalanmaya diqqət etməli, hərəkətdə olmalıyıq. İkinci səbəb alkoqol qəbuludur. Üçüncüsü, qidalanmada daha çox sintetik yağlardan, yarımfabrikat yeməklərdən istifadə olunmasıdır. Trans və çirklənmiş yağlardan istifadə olunması qaraciyərə çox ciddi təsir göstərir. Dördüncü qrup səbəblər isə bəzi dərmanların qəbuludur. Bunların bir qismi məcburen yazılan dərmanlardır. Bunlar görək

● **Xəstələr gəldikdə, adətən problem hansı səviyyədə olur?**

● Bu, həkimdən-həkimə görə dəyişə bilər. Bizdə istiqamət transplantasiya olunduğu üçün yəqin ki, daha çox ağır vəziyyətdə olanlar mürciətdir edirlər. Bizə mürciətdə olanların 50 faizdən çoxunda artıq transplantasiyaya ehtiyacı olur. Həmin 50 faizdən böyük qismində heç transplantasiya da mümkün olmur. Yəni o qədər gecikmiş vəziyyətdə gəlirlər.

vaxtlı-vaxtında qəbul olunsun. Bir qismi isə insanların həkim məsləhəti olmadan istifadə etdikləri dərmanlardır. Digər səbəb isə şəkərli diabet xəstəliyidir. Bu xəstəlik qaraciyərdə problemlər yaradır. Şəkərli diabet xəstəsinin nəzarətsiz qalması qaraciyərin piylənməsinə, sonra bərkiməsinə, son mərhələdə isə sirroz və xərçəngə gətirib çıxarır.

“ELƏ VƏZİYYƏT GƏLİB ÇATIBLAR KI...”

● **Axı şəkərli diabet xəstələri şəkəri normada saxlamaq üçün davamlı dərman qəbul edirlər...**

● Şəkər xəstələri ildə bir-iki dəfə həkimə gedirlər, bununla da işlərini bitmiş hesab edirlər. Hər şəkər xəstəsinin evində şəkərin ölçülməsi üçün cihaz var. Deyirlər ki, şəkərimi ölçmüşəm, dərmanımı qəbul etmişəm, səviyyəsi də normaldır. Həkimə getmərlər, amma bir də görürsən ki, elə vəziyyətdə gəlib çatıblar ki, artıq gecdir.

● **Qaraciyərdə problem olmasının göstəriciləri nələrdir?**

● Qaraciyər xəstəliklərinin kəskin, sancı şəkili ağrı verməsi nadir hadisədir. Qaraciyər, adətən küt ağrı verər, yavaş-yavaş ağrıyır. İnsanlar isə ağır kəskin, sancı şəkildə olanda ona önəm verirlər. “Keçib gedər” deyirlər, belə-belə ayları, illəri ötürürlər, xəstəlik də irəliləyir. Digər əsas əlamət isə halsızlıq, zəiflikdir. Adam get-gədə halsızlaşır, kefi pozulur. Əvvəl gördüyü işləri eyni aktivlik və həvəslə görə bilər.

● **Xəstələr gəldikdə, adətən problem hansı səviyyədə olur?**

● Bu, həkimdən-həkimə görə dəyişə bilər. Bizdə istiqamət transplantasiya olunduğu üçün yəqin ki, daha çox ağır vəziyyətdə olanlar mürciətdir edirlər. Bizə mürciətdə olanların 50 faizdən çoxunda artıq transplantasiyaya ehtiyacı olur. Həmin 50 faizdən böyük qismində heç transplantasiya da mümkün olmur. Yəni o qədər gecikmiş vəziyyətdə gəlirlər.

● **Ümumiyyətlə, transplantasiya hansı hallarda zəruri olur?**

● Birinci səbəb qaraciyər sirrozunun ağırlaşmış formasıdır. İkinci

göstərici qaraciyərin törəməsidir. Üçüncüsü, kəskin qaraciyər çatışmazlığıdır. Birdən-birə qaraciyər çatışmazlığı baş verir. Xəstənin vəziyyəti ağırlaşır, qaraciyər koması baş verir. Dördüncü göstərici qaraciyərin bəzi anadangəlmə xəstəlikləridir. Bu da adətən uşaqlarda rast gəlinir.

“DONOR KÖNÜLLÜ OLMALIDIR”

● **Pasiyentlərinizin 50 faizinin transplantasiyaya ehtiyac yarandığı halda gəldiyini dediniz. Onların neçə faizi əməliyyat olunur?**

● 10-15, maksimum 20 faizinə transplantasiya mümkün olur. Ya xəstəlik o qədər irəliləyir ki, transplantasiya mümkün olmur. Yəni sirrozdan sonra xərçəng inkişaf edir. Düzü, qaraciyər xərçəngi azsaylı xərçəng xəstəliklərindəndir ki, müalicəsi üçün transplantasiya edilir. Amma təəssüf ki, bu xəstələrdə hamısında transplantasiya mümkün olmur. Yaxud digər orqanlarda ciddi xəstəliklər olur ki, bu zaman da mümkün olmur. Maliyyə probleminə görə edə bilmədiyimiz də var. Əsas problem isə donorun olmamasıdır. Bu, həm dünyamın, həm də bizim problemimizdir.

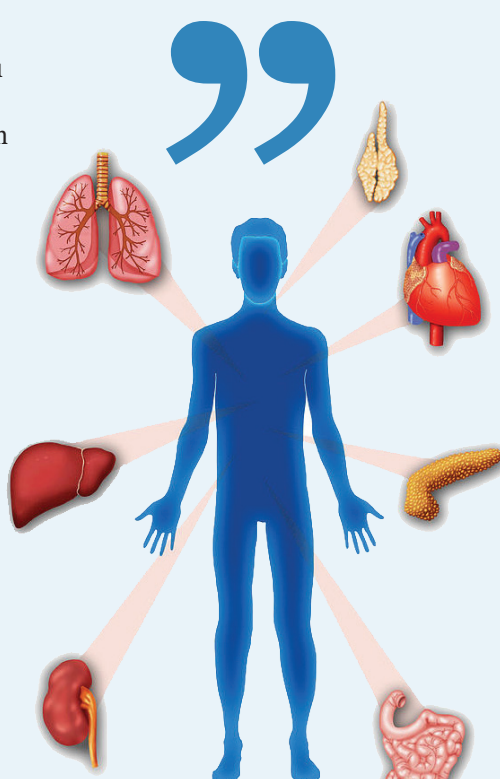
● **Donor kimlər ola bilər?**

● Hazırda genetikası dəyişdirilmiş heyvanlardan, xüsusən donuzlardan orqan götürülməsi gündəmə gəlib. Gələcəkdə ksenotransplantasiya dediyimiz sahə inkişaf edəcək və xəstələrin çoxuna kömək etmək şansı yaranacaq. Ancaq hələ ki, dünyada transplantasiyada qaraciyərlə bağlı iki cür donor mənbəyi var. Biri ölü donorlardır. Yəni beyin, yaxud ürək ölümü keçirmiş şəxslərdir. Digəri də canlı donorlardır. Azərbaycanda qanun həm ölü, həm də canlı donorlardan orqan almağa icazə verir. Lakin ölü donorlardan orqan alınması mexanizmi hələlik yoxdur. Ancaq Səhiyyə Nazirliyi bunun üzərində çalışır.

● Ölkələrə görə fərq də var. Məsələn, bəzi ölkələrdə belədir ki, uyğunluq varsa, istənilən şəxs donor ola bilər. Ancaq Azərbaycan qanunvericiliyi deyir ki, donor dördüncü dərəcəyə qədər qohumdursa, sərbəst şəkildə orqanı verə bilər. Dördüncü dərəcəyə qədər qohum deyilsə, orqan transplantasiyası ilə bağlı etika komissiyasından icazə alarlarsa, onda qohum olmayan donorlardan orqan köçürmək olar.

“Köklüyün zədələdiyi birinci orqan qaraciyərdir. Qaraciyər yağlanması bu gün çox yayılmış xəstəlikdir. Ona görə qidalanmaya diqqət etməli, hərəkətdə olmalıyıq. İkinci səbəb alkoqol qəbuludur. Üçüncüsü, qidalanmada daha çox sintetik yağlardan, yarımfabrikat yeməklərdən istifadə olunmasıdır.”

Canlı donorlarla bağlı isə ümumi şərtlər var. Mütləq könüllü və sağlam olmalıdır. Təbii ki, qaraciyər ölçü nöqtəyi-nəzərindən də köçürülmə üçün uyğun olmalıdır.

● **Dördüncü dərəcəyə qədər qohumlara kimlər daxildir? Bu, bir nəfər üçün nə qədər donor seçimi deməkdir?**

● Qohumluq dərəcələri də qanunla tənzimlənir. Məsələn, valideynlər, övladlar, qardaş-bacı, əmioğlu, dayıoğlu, bibioğlu, xalaoglu, əmi nəvəsi, xalanəvəsi, bibi nəvəsi və s. daxildir. Hesablayanda görürsən ki, bir adamın donor ola biləcək 200-ə yaxın qohumu çıxır.

● **Bəs onların neçə faizinin ciyəri uyğun olur?**

● Birincisi, qan qrupu, boyu, çəkisi uyğun gəlməlidir. Bu uyğunluqdan sonra seçib yoxladığımız şəxslərin, təxminən 10-20 faizi uyğun gəlir. Ümumilikdə, donor kimi araşdırdığımız şəxslərin (bura qohumlar da daxildir, yadlar da) 87 faizi donorluğa uyğun olmayıb.

● **Niyə uyğun gəlmirlər?**

● Adam gəlir, görürsən ki, sağlam idmançı forması var, amma qaraciyər yağlanması var. Sən demə, bu adam vaxtaşırı alkoqol, şirin qazlı sular, energetik içkilər, “fast-food” qidalara istifadə edib. Yaxud başqa sağlamlıq problemi var. Bu kimi səbəblər olur.

● **Yeni sağlam donor tapmaq asan deyil.**

● Əvvəllər dünya əhalisinin 30 faizində piylənmə var idisə, indi bu rəqəm 40-50 faizdir. Get-gədə dünya əhalisinin piylənmə faizi artır. Piylənməsi olanların da təxminən 60 faizinin qaraciyərində yağlanma olur. Hələ hepatitləri demirəm. Odur ki, sağlam donor tapmaq çox çətinidir. Bir xəstə üçün 15-ə yaxın donor araşdırdıq, bir nəfər güclə tapdıq.

“QOHLARDAN CANLI DONOR TAPA BİLMİRSƏNSƏ...”

● **Xəstə üçün ən uyğun donor kimdir?**

● Maraqlı sualdır, maraqlı da cavabı var. Əgər qan qrupları da uyğundursa, insan üçün ən uyğun donor anadır. Ananın orqanını övladlar daha rahat qəbul edir. Əməliyyatdan sonra immun sistemi üçün verdiyimiz dərmanları

da həmin şəxslərə az təyin edirik. Amma ən uyğun donor ana olsa da, az hallarda ananın orqanından köçürürük. Təəssüf ki, analarımızın böyük qismi kökdür, qaraciyərləri yağlıdır. Bir az yaşlı adamlar üçün övladlardan, kiçik yaşlı uşaqlar üçün isə daha çox analardan köçürürük.

● **İnsanlar yaxınları üçün donor olmaq istəyirlər?**

● İstəyənlər də var, istəməyənlər də. Qorxanlar, ehtiyat edənlər də var. Bəzən xəstə yaxınları gəlib deyirlər ki, donor tapa bilmirik, qohumlardan yardım edən yoxdur. Amma çəkinmədən, fədakarcasına irəli durub donor olmaq istəyənlər çoxdur.

● **Ölkədə donor tapılmırsa, xaricdən donor alınması, yaxud gedib orda köçürmək mümkündür?**

● Əgər sən qohumlardan canlı donor tapa bilmirsənsə, xaricdə bir şansın olur. O da meytədən köçürülməsi. Amma əksər ölkələrdə belə qanun var ki, meytədən ancaq öz vətəndaşlarına orqan köçürə bilərlər. Ona görə də, əgər burda özünü donor tapa bilmirsənsə, xaricdə bu imkanın çox aşağıdır.

● **Qaraciyər transplantasiyası üçün yaş fərci varmı?**

● Ciddi yaş həddi yoxdur. Bir neçə aylıqdan başlamış 80 yaşına qədər ola bilər. Ancaq 70 yaşdan yuxarıda trasplantasiya göstərişində ciddi düşünmək lazımdır. Çünki 70 yaşdan yuxarı xəstələrin çoxunda əlavə xəstəliklər də olur ki, bunlar yaşam müddətinə müəyyən qədər təsir göstərir.

ƏN BAHALI STANDART ƏMƏLİYYAT

● **Bu əməliyyatlar ölkəmizdə neçəyə başa gəlir?**

● Qaraciyər köçürülməsi dünyada yerinə yetirilən standart əməliyyatlar içərisində texniki cəhətdən ən çətin, qiymət nöqtəyi-nəzərdən ən bahalıdır. Ölkəmizdə, təxminən 50 min manata başa gəlir. Qiyməti bahalı edən səbəblər var. Məsələn, Hepatit B ilə əlaqəli transplantasiyada qiymət dərmanlara görə daha baha olur. Onlara immunoqlobin təyin edilir. Onun qiyməti, təxminən 20 min manata başa gəlir. Bu dərman 7-10 gün istifadə olunur. Hazırda transplantasiyanın İcbari Tibbi

Siğortanın xidmətlər zərfinə daxil olması müzakirə olunur. Təsdiqlənərsə, siğorta öz üzərinə götürəcək.

● **Donorların yoxlanması prosesi də bahadır.**

● Bildiyim qədər bir donorun yoxlanması 2000-2500 manat civarındadır. Amma alternativimiz də yoxdur.

● **Köçürülən qaraciyər həmişə orqanizmə uyğunlaşır?**

● Qaraciyər uyğunlaşma baxımından yaxşı orqandır. Əksər hallarda uyğunlaşır.

DONORLARI ÜÇÜN MİNDƏ BİR RİSK

● **Əməliyyat zamanı ölüm riski nə qədərdir?**

● Ümumən digər əməliyyatlar kimidir. Xəstə üçün risk bir az böyükdür. Donor üçün ehtimal mində birdir.

● **Mində bir təhlükələrdən danışıq. Donorlar hansı təhlükələri gözləyirlər?**

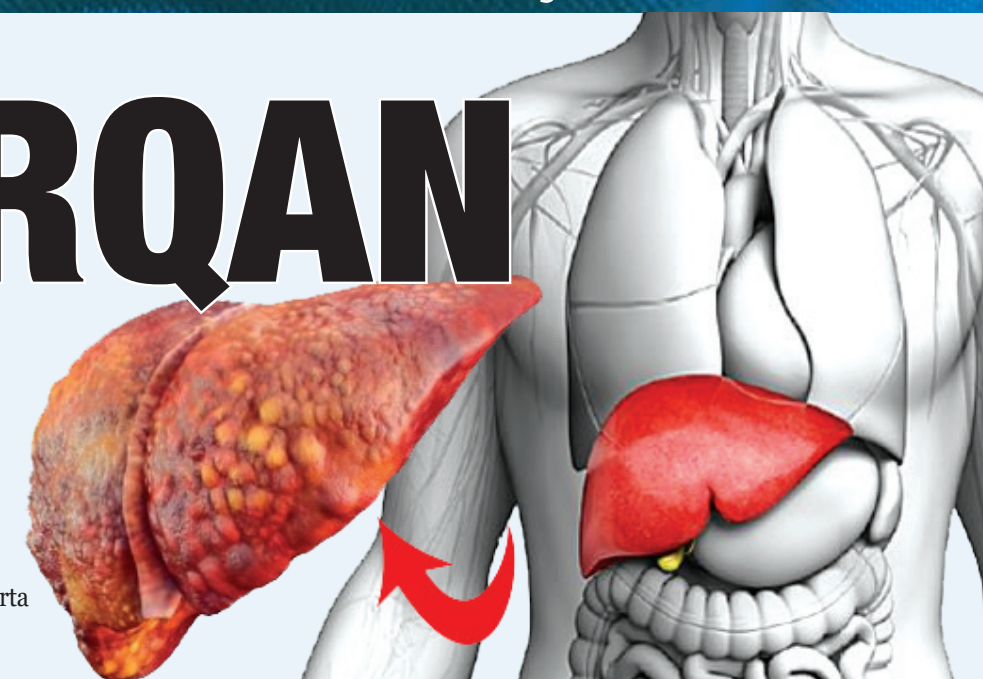
● Bu işlər “Gəl qaraciyərinin bir hissəsini ver, sənə heç nə olan deyil” deməklə görülür. Bu, tibbi müdaxilədir və nəticəsində az da olsa ağırlaşma, fəsadlaşma ehtimalı var. Bu fəsad insanın həyatı bahasına da başa gələ bilər. Ona görə də ilk olaraq könüllü olub-olmadığını, riskləri bilib-bilmədiyini soruşuruq. Eyni zamanda cərrahlar, həkimlər, hətta psixiatrlar belə bu istiqamətdə məlumat verirlər. Transplantasiyada ana prinsipimiz donoru qorumaq, ona zərər verməməkdir.

● **Risqlərlə bağlı məlumat aldıqdan sonra donor olmaq fikrindən dəşənlər varmı?**

● Olmadı, əksəriyyəti bunu bizə mürciətdə etmədən əvvəl araşdırdı.

● **Donor olmaq bir insanın həyatı, yaşam fəaliyyətinə necə təsir göstərir?**

● Qaraciyəri zədələyən biləcək bütün təsirlərdən özlərini qorunmalıdırlar. Köklənməli, alkoqoldan uzaq durmalıdırlar, energetik içkilər qəbul etməməlidirlər.

Fotolar: Rəşad Mehdiyev/ Global Media Group

"Qaraciyərin 65-70 faizini rahatlıqla götürmək olur"

● **Donorun qaraciyərinin neçə faizini götürürsünüz?**

● Qaraciyərin 65-70 faizini rahatlıqla götürmək olur. Alıcıya ən az 40 faizini köçürməlisən. Donorda isə ən azı 30-35 faizi qalmalıdır. Qaraciyərin önəmli xüsusiyyəti sürətli böyüməsidir. Köçürülən qaraciyər, adətən bir ay ərzində əksər funksiyalarını bərpa edir. Donorda isə daha tez, bir-iki həftə ərzində bərpa edir. İlk üç ay ərzində də ölçüsünü tapır.

● **Ən çox qadınlar, yoxsa kişilərə köçürülür?**

● Azərbaycan toplumunda sirroz daha çox kişilərdədir. Bunun da təməlinə spirtli içkilər durur. Ümumiyyətlə, qadın orqanizmi kişilərə nisbətən daha dözümlü, möhkəmdir.

● **Hər spirtli içki qəbul edəndə də problem yaranmır.**

● Düzü, bu, insandan-insana dəyişir. Amma dünya tibbi bunun ortalama miqdarını tapıb. Əgər bir insan gündəlik 28 qramdan çox alkoqol qəbul edərsə, yəni gün ərzində 70 qram araç içərsə,

qaraciyərdə zədələnmə ehtimalı artır. Tərkibində müxtəlif qarışıqlar olan energetik, şirin qazlı içkilər də təxminən eyni təsiri göstərir.

● **Qaraciyərdə problem olanlar vaxtında həkimə müraciət etsələr, bunun qarşısını almaq olar?**

● Qaraciyərin bir xüsusiyyəti var, hətta sirroz olsa belə (başlanğıc səviyyədə) onu yaradan səbəbi aradan qaldırırsansa, xeyli düzəlir. Bəzən sirroz belə yoxa çıxa bilər. Əgər bir adamda hepatit B, hepatit C varsa, qaraciyər sirrotik vəziyyətdədirsə, müalicə başlanarsa, sirroz ya durar, ya da yaxşılaşır. Sirroz çox nadir hallarda irəliləyər. Xəstə gəlir, 120 kiloqram, qaraciyəri sirrozdur. Bariatrik əməliyyat olunur, normal çəkiyə düşür. Bir neçə il sonra baxırsan ki, qaraciyər bərpa olunub.

● **Ümumiləşdirsək, “qaraciyərimizin qdrini bilmək” deməliyə...**

● Əlbəttə. Allah pulsuz-parasız sağlam orqan verir. Onu qorumaq lazımdır.

